

Alles kids in cultuureducatie!

DAG VAN DE CULTUUR • EDUCATIE

Donderdag 16 juni 2005, Spoorwegmuseum Utrecht

Tips voor effectieve communicatie met kinderen, van Joris Hofmans 2

Medy van der Laan over het succes van cultuureducatie 3

Anne Provoost pleit voor een minder bescheiden aanpak 3

Vraaggestuurde cultuureducatie is zinloos, vindt Rita Kohnstamm 4

Kees Weeda over het belang van samenwerking 5

Verslagen van de zestien deelsessies:

1. Actuele ontwikkelingen in het basisonderwijs 6
2. Het effectief bereiken van kinderen 6
3. Werkt cultuureducatie onder één dak? 7
4. De wijk in 7
5. Het model van Kolb 8
6. Wat willen kinderen? 8
7. Kunst is moeilijk! Hoe breed is cultuur? 9
8. Collectieve communicatie en promotie 9
9. De docent basisonderwijs centraal 10
10. Samenwerking vanzelfsprekend? 10
11. Hoezo Brede School? 11
12. Educatie als beleving 11
13. Wat vinden ze er eigenlijk van? 12
14. Met medewerking van... 12
15. Grensoverschrijdende educatie 13
16. Jonge festivalgangers 13

Interviews met deelnemers 14-15

Dag van de cultuureducatie volgend jaar in Vlaanderen én Nederland 'Scholen moeten zich laten inspireren door culturele instellingen'

Bij alle culturele instellingen is educatie de laatste jaren een steeds belangrijker onderdeel geworden van het beleid. Maar hoe bereik je kinderen? En wat kun je leren van de ervaringen die andere instellingen hebben opgedaan? Om die vragen te beantwoorden organiseerde Cultuurnetwerk Nederland de eerste Dag van de cultuureducatie, die geheel in het teken stond van vier- tot twaalfjarigen.

DAT DE DAG VAN DE CULTUUR-EDUCATIE in een behoefte voorziet bleek wel uit de overweldigende belangstelling. Binnen drie dagen waren alle plaatsen volgeboekt. Zo'n tweehonderd medewerkers van culturele instellingen kwamen naar het pas heropende Spoorwegmuseum in Utrecht om te luisteren naar de verhalen van deskundigen en om ervaringen uit te wisselen. Ook vanuit Vlaanderen was er veel belangstelling – zoveel zelfs dat er volgend jaar een Vlaamse Dag van de cultuureducatie komt. Canon Cultuureducatie Vlaanderen en Cultuurnetwerk Vlaanderen werken hiervoor samen met Cultuurnetwerk Nederland.

Wie neemt het voortouw?

Behalve een dag met inspirerende ervaringen was het ook een dag van discussie. Psychologe en publiciste Rita Kohnstamm oogstte veel bijval met haar kritiek op vraaggestuurde cultuureducatie. De meeste leraren in het basisonderwijs zijn helemaal niet in staat een vraag te formuleren, vond ze. Daarvoor is hun culturele bagage te gering. Het is veel beter als zij zich laten inspireren door culturele instellingen.

'Bestijg de trein nooit zonder uw valies met dromen' staat er op de wand in het pas heropende Spoorwegmuseum. Uit: Bericht aan de reizigers (1934) van Jan van Nijlen.

Volgens staatssecretaris Medy van der Laan begint het nieuwe beleid, dat is ingezet door haar voorgangers, juist zijn vruchten af te werpen. Na successen in het voortgezet onderwijs wil het ministerie de komende jaren meer nadruk gaan leggen op het basisonderwijs.

Ook Kees Weeda van de Raad voor Cultuur was het niet met Kohnstamm eens. Cultuureducatie op basisscholen kan volgens hem alleen slagen als de scholen op een vruchtbare manier samenwerken met hun culturele omgeving. 'Daarbij moeten scholen nadrukkelijker het initiatief nemen', citeerde hij een recent onderzoek.

Gemengde reacties waren er op het verhaal van reclameman Joris Hofmans. Zijn ideeën hoe je succesvol met kinderen kunt communiceren waren voor velen een eye-opener. Maar anderen stonden juist argwanend tegenover tips uit de wereld van de commercie. Schrijfster Anne Provoost riep op tot een minder bescheiden opstelling van kunstenaars en cultuureducatie. Een einde aan de zelfrelativering! 'Laten we een kunstwerk voortaan een werk van openbaar nut noemen.'

Doorkijkje in het vernieuwde Spoorwegmuseum. Het blauwe treinstel rechts is De Kameel, waar drie 'geheime ontmoetingen' plaatsvonden (zie pagina 14).

Het Spoorwegmuseum in Utrecht is net opnieuw ingericht, naar de laatste inzichten op het gebied van kennis- en cultuuroverdracht. 'Het Spoorwegmuseum.

Dat moet je beléven!' is dan ook de nieuwe slogan. De oude luister van het Maliebaanstation is op fabelachtige wijze hersteld. Daarnaast is in een nieuw gebouw, achter het station, de geschiedenis van de nationale en internationale spoorwegen in vier 'belevingswerelden' vervat.

'Neem kinderen serieus en let op de details'

Kinderen zitten niet alleen maar achter televisie en gamecomputer, ze spelen ook veel buiten, lezen boeken en sporten. Ze doen ook veel tegelijk. Communicatie met kinderen moet daarom langs verschillende kanalen lopen.

IN ELK VAN ONS SCHUILT nog altijd het kind. Van die wetenschap maakte Joris Hofmans gebruik om de participatie vanuit de zaal te stimuleren. Elke vraag of opmerking werd beloond met een lolly. 'Daphne zegt dat Chupa Chups heel goed zijn voor je hoofd. Dat geloof ik meteen, dus zorg dat je er een krijgt.' Dat Hofmans geloof hecht aan reclameboodschappen is niet verwonderlijk. Hij maakt ze zelf, als medewerker van het communicatiebureau JuniorSenior. Voor Unox knakworst bijvoorbeeld of voor de ECI. Behalve lollies had Hofmans daarom ook een vracht tips bij zich voor de communicatie met kinderen en jongeren. Want of je nu knakworsten of een museum moet verkopen aan kinderen, de basisregels zijn dezelfde. Citerend uit het onderzoek 'Jongeren 2003' liet

✳ 'Kleur en detail zijn heel belangrijk in de communicatie met kinderen'

Hofmans om te beginnen zien wat kinderen in hun vrije tijd doen. In het mediagebruik van kinderen staat televisie bovenaan. Vrijwel allemaal kijken ze ten minste een keer per week televisie. Radio, tijdschriften, internet en dagbladen zijn in afnemende volgorde populair. Hun activiteiten bestaan vooral uit buiten spelen (94 procent), vrienden ontmoeten (91 procent), boeken lezen (77 procent) en sporten en gamen

op de pc (allebei 67 procent). De meest beoefende sport blijkt zwemmen (55 procent) te zijn en daarna pas voetbal (29 procent).

Kinderen zijn multitaskers

'Het is belangrijk om te weten wat kinderen in hun dagelijks leven doen, want daar moet je in je communicatie een link mee maken', stelde Hofmans. 'Verder moet je beseffen dat kinderen multitaskers zijn. Ze gamen terwijl TMF aanstaat, sturen een sms terwijl ze een boek lezen en de radio aan hebben staan. Als culturele instelling doe je er dus goed aan al die media tegelijk te gebruiken.'

Hofmans liet vervolgens zien dat kinderen van nu jonger oud worden: Kids grow older younger (KGOY). Beweringen als 'ik houd van stevige skate-muziek', 'ik heb een tv en playstation op

mijn kamer' en 'ik koop veel kleding' kunnen tegenwoordig net zo goed voor een elf- als voor een zestienjarige gelden.

Hoe kinderen naar (reclame)boodschappen kijken, illustreerde Hofmans aan de hand van een beeld met een gespiegelde Nike-swoosh erin. Slechts een handjevol mensen in de zaal bleek dat in de gaten te hebben. Hofmans: 'Kinderen letten heel erg op details. Zo'n

'Ervaringsdeskundigen' Anna (12), Lisa (11), Thijmen (5) en Rafaël (4) geven hun mening over een beeldmerk van Duinrell.

gespiegeld logo zien ze meteen. Zorg dus dat de details kloppen. Zorg verder dat je altijd kleur gebruikt. Kijk maar eens naar het snoepschap in de supermarkt. Kleur en detail zijn heel belangrijk in de communicatie met kinderen.'

Kind op stoel

Als het gaat om hoe kinderen aangesproken willen worden, is het codewoord 'aspiratie', stelde Hofmans. 'Kinderen zijn bezig op te groeien, groter en ouder te worden. Ouder is beter voor kinderen, dus om een kind van tien te bereiken moet je een kind van twaalf opvoeren. Je moet kinderen altijd serieus nemen. Ga dus niet op je knieën, maar zet het kind op een stoel.'

Samen met zijn collega Lisa Kroonenberg voegde Hofmans daarop de daad bij het woord. Zij zetten vier kinderen, Lisa en Anna van 11, 12 en Rafaël en Thijmen van 4, 5 jaar, op een stoel en vroegen ze om commentaar op een aantal dia's. Daaruit bleek onder meer dat characters voor bijvoorbeeld Artis en Duinrell niet door kinderen worden herkend. En dat in de keuze tussen een zoete illustratie voor kleuters en een Spykids-poster, de voorkeur van alle kinderen uitgaat naar de 'echte' wereld van Spykids.

Dat vind ik

Ten slotte presenteerde Hofmans de uitkomsten van het samen met Cultuurnetwerk Nederland in mei 2005 uitgevoerd onderzoek 'Dat vind ik ervan!' onder 2500 jongeren tussen de zes en achttien jaar. Daaruit blijkt dat televisie voor kinderen een belangrijke informatiebron is over musea en toneelvoorstellingen. Ouders, de school, buitenreclame, de krant en informatie van cultuurinstellingen zelf blijken in afnemende mate van belang. Het onderzoek laat verder zien dat kinderen in musea graag zelf dingen willen doen.

De complete onderzoeksresultaten van 'Dat vind ik ervan!' zijn te downloaden via www.dagvandecultuureducatie.nl.

Buiten spelen is de populairste activiteit van kinderen in hun vrije tijd, vertelde Joris Hofmans.

'Cultuureducatie is een groot succes'

Het cultuurbezoek door jongeren stijgt en basisscholen vragen massaal steun voor cultuureducatie. Het beleid is kortom een groot succes, aldus staatssecretaris Medy van der Laan.

'HET IS EEN GOED TEKEN DAT cultuureducatie zo'n hot item is', zei staatssecretaris van Cultuur Medy van der Laan in haar openingstoespraak. 'Mijn voorgangers hebben op het punt van cultuureducatie al veel in gang gezet, maar het onderwerp bereikt nu een crescendo. Deze eerste Dag van de cultuureducatie is daar een bewijs voor.' Als een mooi voorbeeld van waar alle inspanningen toe kunnen leiden noemde de staatssecretaris een project van Edu-Art Gelderland. Daarin hadden leerlingen van zeventien scholen in Harderwijk de

Meer cultuurbezoek

Verheugd meldde Van der Laan dat er een stijgende lijn zit in het cultuurbezoek door jongeren. Vorig jaar is 72 procent van de CKV-vouchers daadwerkelijk gebruikt, dit jaar is het streven dat 75 procent wordt ingewisseld. Voor cultuurinstellingen betekent dat ruim vijf miljoen euro aan inkomsten. Na dit succes in vooral het voortgezet onderwijs, wil het ministerie meer nadruk gaan leggen op het basisonderwijs. De nieuwe regeling daarvoor leverde al verrassend veel aanmeldingen op, vorig jaar drieduizend, dit jaar vierduizend.

* 'Kinderen in hun jeugd in aanraking brengen met cultuur, maakt dat ze later actieve cultuurgenieters of -producenten zullen worden'

geschiedschrijving van hun eigen, lokale omgeving ter hand genomen. 'Kinderen in hun jeugd in aanraking brengen met cultuur, maakt dat ze later actieve cultuurgenieters of -producenten zullen worden. Dat is een verrijking voor het kind zelf en daardoor uiteindelijk een verrijking voor de samenleving. Bovendien werkt cultuur zo als motor voor onderwijsvernieuwing.'

'Daar hadden we niet op gerekend', erkende de staatssecretaris. Minstens zo verheugend was dat aanvragen juist ook van scholen in achterstandswijken kwamen. 'Op die scholen is cultuureducatie van extra waarde, omdat niet alle kinderen de cultuurinteresse van thuis meekrijgen.'

Het ministerie stimuleert dat scholen niet afwachten, maar zelf bij cultuurinstellingen een vraag neerleggen. Mede daarom wil Van der Laan de deskundigheid van docenten op dit

Staatssecretaris Medy van der Laan: 'We hadden niet gerekend op zoveel aanmeldingen.'

vlak verbeteren. 'Daar gaan we zwaar op inzetten', zei ze, verwijzend naar een plan om een opleiding tot cultuurcoördinator voor basisscholen op te zetten.

Anne Provoost pleit voor strategischer aanpak cultuurbevordering

Kunst heeft nut

Kunstenaars hebben te lang geroepen dat kunst geen antwoorden biedt. Maar met die zelfrelativering hebben ze zich kleiner gemaakt dan ze zijn, aldus schrijfster Anne Provoost, die een essay schreef in de vorm van een brief aan Hans Christian Andersen. Hieronder een kort fragment.

(...)
WE MOESTEN STRATEGISCHER zijn, wij kunstenaars evengoed als de cultuurbevorderaars. Gedaan met het elkaar wijsmaken dat de kunst geen antwoord biedt. We kunnen het hebben over ons buigzaam gelijk, over de veelheid van antwoorden. En we moeten stelliger worden. Als ons discours blijft bestaan uit wat we allemaal niet doen, niet kunnen, niet willen, dan zal er heel andere retoriek ontstaan die ons legitimeert, of we eraan meewerken of niet. De legitimering zal teruggaan naar de essentie van wat de wereld doet draaien: het goederenverkeer. Men zal ons 'nut' uitdrukken in verkoopcijfers, oplages, herdrukken, prijzen,

Anne Provoost: 'Heeft Kant ooit getwijfeld aan het nut van kunst?'

fans, populariteit. Er zijn nog andere oplossingen voorgesteld om de zelfrelativering van de kunst op te heffen. Het is vandaag modieus weer op te roepen tot meer emotie. Het cynisme zou de bovenhand krijgen, en we zouden terug moeten naar de ware

gevoelens. Ik denk dat dit een vals spoor is. Het cynisme zit niet zozeer in onze kunst, het zit in de manier waarop we over onze kunst praten. Verhalende kunst doet altijd een beroep op het inlevingsvermogen, hoe cynisch een kunstvoorwerp zich ook voordoet. Inleving veronderstelt verbeelding. Lezen, theater bekijken, een film volgen, is de grilligheid ondergaan van een denken dat je niet kunt sturen. Het is een vorm van zelfverlies, het vrijwillige betreden van een terra incognita. Het heeft geen behoefte aan relativering. We hebben ons een aantal termen laten afpakken. 'Nut' is er een van. Kant stelde dat kunst belangeloos was, en zonder aanwijsbaar doel. Maar heeft hij ooit getwijfeld aan het nut? Kunst helpt om de werkelijkheid te begrijpen. Als ze dat doet, is kunst dan geen middel om

* 'Kunst helpt om de werkelijkheid te begrijpen'

weerstand te bieden tegen de werkelijkheid?

Is dat niet bijzonder nuttig? Laten we een kunstwerk voortaan een werk van openbaar nut noemen. (...)

Vraaggestuurde cultuureducatie is zinloos

Veel leraren in het basisonderwijs hebben nauwelijks culturele bagage. Hoe kunnen zij dan verantwoordelijk zijn voor vraagsturing vanuit het onderwijs? Volgens Rita Kohnstamm moet het initiatief komen van de culturele instellingen. 'U moet het basisonderwijs bestoken met inspirerende aanbiedingen.'

VOLGENS RITA KOHNSTAMM, psychologe en publiciste, is het Nederlandse onderwijs losgezongen van de cultuur. Veel leraren hebben zelf weinig culturele scholing en een tekort aan algemene ontwikkeling. Ze kunnen daarom nauwelijks zinvol vraag creëren naar cultuureducatie.

Bovendien gebruiken mensen in het onderwijs, maar ook in de culturele sector zelf, allerlei verschillende opvattingen van wat cultuur is. Dat leidt tot verwarring. 'Het cultuurbegrip kent op dit moment een scala aan betekenissen', zei Kohnstamm, die in het verleden lid was van de Raad voor Cultuur. 'Wie niet oppast, komt in een Babylonische spraakverwarring terecht.' Zo denken in het onderwijs sommigen bij cultuur vooral aan kunst. Bij anderen overheerst

* 'U moet behoeften kweken die er vaak nog niet zijn. Of die er wel zijn, maar nog niet uitgekristalliseerd'

de antropologische betekenis: cultuur als het geheel van waarden en tradities dat in een samenleving tot ontwikkeling is gekomen. Dit past bij de opvatting van Nederland als multiculturele natie en leidt tot thematisch onderwijs vanuit de culturele identiteit van de leerling, zoals onder andere geïmplementeerd op het Johan de Witt College in Den Haag. Een derde opvatting van cultuur is: cultuur als historisch erfgoed. Hierbij ligt de nadruk op sporen uit het verleden die in het heden zichtbaar zijn. En als vierde ontwaarde Kohnstamm een kijk op cultuur vanuit een sociologische invalshoek: cultuur in de betekenis van gewoonten en levensstijl, samenhangend met een begrip als jeugdcultuur.

Open doekje

Maar een veel betere opvatting van cultuur is volgens haar de brede opvatting van cultuur als alles wat tegenover de natuur staat. 'Cultuur is alles wat ten goede op de natuur wordt bedwongen, omgebogen of eraan toegevoegd. Cultuur is beschaving', definieerde Kohnstamm. Je kunt het ook algemene ontwikkeling noemen, vatte ze samen. Het gaat onder andere om het vermogen om doorgaande lijnen te zien in de beschavingsgeschiedenis. Of juist breuklijnen. Hiertoe zijn alleen mensen in staat die in de volle breedte op zijn minst enige notie hebben van geschiedenis en het gehele scala aan cultuuruitingen.

En hier ligt nu juist een probleem, dat haar linea recta tot de conclusie brengt dat vraaggestuurde

cultuureducatie niet kan. Helaas, poneerde Kohnstamm, hebben veel leraren in het basisonderwijs nauwelijks culturele bagage, zodat ze cultuur niet echt kunnen overdragen. Kohnstamm wijst de beschuldigende vinger niet alleen naar de pabo's maar ook naar het

* 'Vraagsturing is voor de meeste basisscholen voorlopig nog toekomstmuziek'

voortgezet onderwijs dat aan de pabo voorafgaat.

'Daarom is het idee van de vraagsturing vanuit het onderwijs, waar ook de staatssecretaris het over had, in dit verband alleen maar modieus en zinloos.' Kohnstamm kreeg voor deze uitspraak een open doekje. 'U moet zich er vooral niets van aantrekken. Ook niet van de heer Knol van

Rita Kohnstamm: 'Cultuur is alles wat ten goede op de natuur wordt bedwongen, omgebogen of eraan toegevoegd. Cultuur is beschaving.'

OCW die in het boekje "Cultuur aan de basis" zegt: "Wij willen cultuureducatie niet van bovenaf voorschrijven. Wij willen dat het initiatief uit het veld komt, dat werkt veel beter." Maar dan kunt u lang wachten,' aldus Kohnstamm.

Door deze omstandigheden schieten scholen ook tekort in hun rol als 'doorgeefstelsel' van cultuur, terwijl ze die rol als vanzelfsprekend zouden moeten vervullen. 'Naar school gaan is een culturele inwijding. En de eerste inwijdingsrite is het leren lezen', lichtte

Kohnstamm toe. 'De uitspraak "Onze school wil zich profileren als cultuurschool", is volgens mij een pleonasme.'

Vraag creëren

'Het zal van u moeten komen', concludeerde Kohnstamm. 'U moet het basisonderwijs blijven bestoken met inspirerende aanbiedingen, die behoeften kweken die er vaak nog niet zijn. Of die er wel zijn, maar nog niet uitgekristalliseerd en ingebed in een brede cultuuropvatting die leidt tot concrete, samenhangende vragen. Stap voor stap de vraag creëren, dat is wat u zou moeten doen. Vraagsturing is voor de meeste basisscholen voorlopig nog toekomstmuziek.' Zij adviseerde de educatieve diensten van culturele instellingen veel samen te werken en ook goede programma's aan te bieden aan de pabo's.

De volledige tekst van deze lezing staat op www.kohnstamm.info, onder de titel 'Cultuur moet, cultuur is goed'.

‘Samenwerking is noodzaak bij cultuureducatie’

Samenwerken is vaak een moeizame zoektocht, maar als het om cultuureducatie gaat ook een noodzaak. De Raad voor Cultuur pleit sterk voor het vinden van dwarsverbanden en samenwerkingsmogelijkheden tussen cultuurinstellingen en onderwijs. De praktijk in Rotterdam geeft de Raad gelijk, stelde algemeen secretaris Kees Weeda.

‘CULTUUREDUCATIE DRAAGT ERTOE bij dat iedereen de verschillende facetten van cultuur die hij in het dagelijks leven tegenkomt, kan onderkennen, interpreteren en begrijpen. De expliciete bewustwording van de culturele omgeving bevordert de ontplooiing van ieder mens.’

Dat stelde Kees Weeda, sinds een halfjaar algemeen secretaris van de Raad voor Cultuur en voor die tijd zeventien jaar cultuurambtenaar van de gemeente Rotterdam. Cultuureducatie is een onderwerp waar Weeda altijd veel aandacht heeft besteed, zeker ook in zijn Rotterdamse tijd. In Utrecht was hij uitgenodigd te vertellen

* ‘Bij het zoeken naar nieuwe accenten dient meegenomen te worden dat principes van connectiviteit en convergentie niet beperkt blijven tot de techniek’

over het belang van samenwerking in de cultuursector.

Daarbij doemde voor Weeda de parallel op met de film ‘Scènes uit een huwelijk’ van Ingmar Bergman, onlangs als toneelstuk in première gegaan bij Toneelgroep Amsterdam. Daarin wordt het beeld van een ogenschijnlijk perfect huwelijk scène na scène ontmanteld. Toch kunnen de echtelieden elkaar niet loslaten en is het stuk, ondanks alle leugens en bedrog, ook een zoektocht naar de onvoorwaardelijke liefde.

Inbedding en samenhang

Hoe moeilijk ook, samenwerking is in de cultuureducatie noodzaak. Weeda citeerde om dat te onderstrepen uit het advies Cultuureducatie 2003 van de Raad voor Cultuur. Daarin staat te lezen: ‘De structurele inbedding en samenhang dienen de komende vier jaar de speerpunten te zijn binnen het cultuureducatieve beleid. Dit geldt voor alle scholen voor primair en voortgezet onderwijs en voor de culturele instellingen waarvan de primaire taak niet op het educatieve vlak ligt, maar die wel de principiële keuze voor cultuureducatie hebben gemaakt.’

En in een ander advies, het advies eCultuur, staat: ‘De toegevoegde waarde van culturele organisaties in het virtuele domein hangt sterk af van de mate waarin zij in staat zijn kennisdeling, cross-overs en structurele samenwerking met anderen te integreren in de kern van hun bezigheden. Digitalisering in deze zin impliceert het herontwerpen van de eigen activiteiten in de context van eCultuur.’ Wat geenszins wil zeggen dat alles wat nieuw en ict is heilig moet worden verklaard, vond Weeda. ‘Het is niet alleen de vorm die we willen overdragen op de volgende generatie. Maar er is in overdracht en perceptie wel iets veranderd.

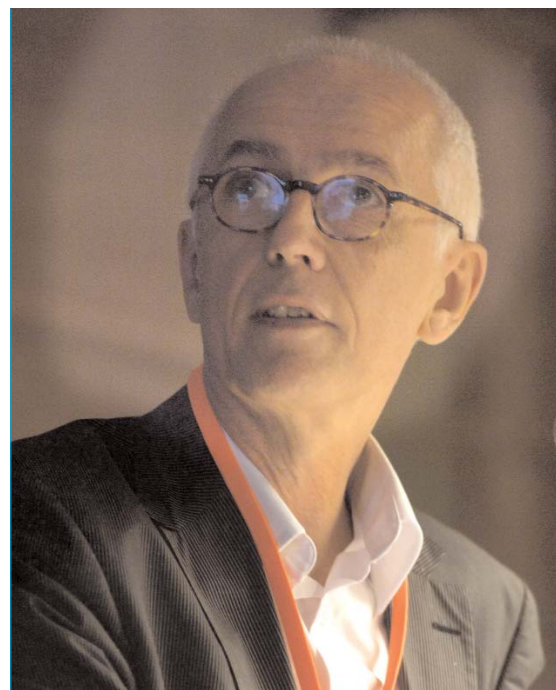
Bij het zoeken naar nieuwe accenten dient meegenomen te worden dat principes van connectiviteit en convergentie niet beperkt blijven tot de techniek. Ze tekenen ook de ontwikkeling van bredere maatschappelijke processen en organisatievormen. De

* ‘Scholen moeten nadrukkelijker het initiatief nemen, of als gelijkwaardige partner betrokken willen zijn bij samenwerking’

netwerkgedachte, die in feite de grondstructuur is van de informatiesamenleving, zou ook op het terrein van de mediawijsheid uitgangspunt moeten worden.’

Geen animo voor beleid

Uit onderzoek van Cultuurnetwerk Nederland is vorig jaar naar voren gekomen dat respondenten het gezamenlijk plannen van activiteiten als belangrijkste doel van samenwerking zien. Maar, zei Weeda, voor samen beleid maken bleek maar heel weinig animo. ‘En dat lijkt hard nodig. Het basisonderwijs, zo luidt een van de aanbevelingen van het onderzoek, moet zich opwerpen als een volwaardige

Kees Weeda tijdens zijn presentatie:

‘De netwerkgedachte is de grondstructuur van de informatiesamenleving.’

samenwerkingspartner. “Cultuureducatie op basisscholen kan alleen slagen als zij op een vruchtbare manier samenwerken met hun culturele omgeving. Scholen moeten nadrukkelijker het initiatief nemen, of als gelijkwaardige partner betrokken willen zijn bij samenwerking.” ’

Met de woorden van Rita Kohnstamm nog nagalmend in de zaal, kon Weeda op dit punt een lach niet onderdrukken. Toch kon hij op basis van zijn Rotterdamse ervaring aantonen dat samenwerking de enige weg is die tot resultaten leidt. Lang voordat het rijksbeleid werd, had Rotterdam de regel ingevoerd dat gesubsidieerde kunst- en cultuurinstellingen een procent van hun budget aan cultuureducatie moesten besteden. Aanvankelijk leek dat te mislukken, maar door stug vol te houden en door de samenwerking af te dwingen, bereikte Rotterdam een paar jaar geleden het punt dat de verplichting uit de subsidievoorwaarden kon worden geschrapt. De samenwerking op cultuureducatief vlak was een vanzelfsprekendheid geworden.

Scholen willen kant-en-klaar cultuurpakket

Op dit moment spelen er veel nieuwe ontwikkelingen in het primair onderwijs, waaronder herziening van de kerndoelen, vraaggestuurd werken, lumpsum-financiering en authentiek leren. Culturele instellingen blijken hier nog niet optimaal op in te spelen.

Paul Vogelesang van Cultuurnetwerk Nederland prikkelde de volle zaal met verschillende vragen. Wie kende er bijvoorbeeld de nieuwe kerndoelen binnen het primair onderwijs voor kunst en cultuur? En belangrijker nog: sluiten culturele instellingen zich bij deze kerndoelen aan? Of hebben zij hun eigen doelstellingen?

Bijna alle culturele instellingen hebben een aanbod voor het onderwijs en sturen dit naar de scholen. Vogelesang: 'Het primair onderwijs krijgt kilo's post van culturele instellingen. Dit sluit vaak niet aan bij het curriculum van de

* 'Het primair onderwijs krijgt kilo's post van culturele instellingen, die vaak in de prullenbak verdwijnt'

school en verdwijnt daarom in de prullenbak.' Volgens hem moeten culturele instellingen meer dan ooit de scholen verleiden om geld aan cultuur te besteden nu de geormerkte gelden voor cultuur gaan verdwijnen.

Scholen hebben meer tijd nodig

Het overheidsbeleid is erop gericht dat de scholen overgaan van een aanbodgerichte naar een vraaggerichte werkwijze. De zaal reageerde fel: 'Scholen hebben meer tijd nodig. In 2008 overgaan op vraaggericht werken is utopisch!'

Om een goed gevoel te krijgen voor de behoeften van scholen zullen culturele instellingen hechter met hen moeten gaan

samenwerken, vonden de deelnemers. Of op zijn minst intensieve contacten opbouwen. Dat kan als culturele instellingen zich een plaatsje veroveren in netwerken van scholen of in klankbordgroepen van docenten. Wellicht is ook

het ontwikkelen van 'marktplaatsen' waar scholen met hun vraag terecht kunnen, zoals onder andere in Noord-Brabant en Zuid-Holland gebeurt, een goed idee.

Vogelesang eindigde met een wensenlijstje van scholen. Hieruit blijkt dat scholen weinig tijd hebben en aanbod willen waarmee ze direct aan de slag

kunnen, zonder veel organisatorische rompslomp. Zij besteden de lessen graag uit aan professionals en ze geven de voorkeur aan het inkopen van bezoeken inclusief begeleidend materiaal en vervoer.

Laat kunst tot leven komen

Het Van Goghmuseum en het Concertgebouw hebben verschillende programma's om kinderen te bereiken. Enkele tips.

Werk samen met een expert, iemand die van kinderen houdt en kinderen aanspreekt, bij voorkeur een bekende Nederlander.' Zo luidde de eerste tip van Caroline Breunese van het Van Goghmuseum. Het Van Goghmuseum werkt samen met acteur Frank Groothof, die lesmateriaal en teksten voor de audiotour schreef en die ook insprak. Breunese raadde verder aan een goede partner te zoeken om mee samen te werken. In het geval van haar museum is dat de Rabobank, die de museumbus mogelijk maakt waarmee kinderen van school naar het museum worden vervoerd. In de bus bereidt een museum-medewerker de kinderen al voor op het museumbezoek.

Het Van Goghmuseum heeft verder succes met een dame die de kunst tot leven laat komen door uit een schilderij te stappen en probeert kinderen van zes tot acht jaar een leuke ervaring op te laten doen. Breunesses vierde tip was: 'Maak het verleden tastbaar.' Rondleiders nemen daarvoor allerlei materialen mee, zoals een (nagemaakte) schildersdoos van Vincent van Gogh.

Om later te kunnen kiezen

Het Concertgebouw maakt in het aanbod voor kinderen onderscheid tussen grootschalige en diepteprojecten, vertelde Marga Helmich. In het eerste geval verzorgt de leerkracht een les met lesmateriaal van het Concertgebouw; bij een diepteproject verzorgt een medewerker van het Concertgebouw een les in de klas, zoals jazzmuziek maken in het project 'Stadsgenootjes'. Doelstelling van het schoolaanbod is dat kinderen op basis van ervaring een keuze kunnen maken om in de toekomst al dan niet naar het Concertgebouw (of een ander podium) te gaan. Naast het schoolaanbod organiseert het Concertgebouw ook kinderconcerten. Bovendien is er Entrée, de vereniging van jong publiek (o t/m 26) van het Concertgebouw en het Koninklijk Concertgebouworkest. Deze vereniging heeft 3700 leden en stelt eigen programma's samen.

Kunstweb wordt gemist

In antwoord op de vraag of deze werkwijzen overdraagbaar zouden zijn, liet Helmich weten dat de werkwijze van het Concertgebouw al deels is overgenomen door het Muziekcentrum Vredenburg. De werkwijze van het Van Goghmuseum is eveneens overdraagbaar. Wat lukt niet?, wilde iemand nog weten. Daaruit bleek dat het Concertgebouw moeite heeft gemengde of zwarte scholen te interesseren. Een steunfunctie-instelling zoals het opgeheven Kunstweb wordt daarbij node gemist.

Samen bereik je meer

Culturele instellingen worden steeds vaker samen in een pand gevestigd. Dat bevordert de samenwerking en spaart geld. Drie praktijkervaringen.

Wat zijn voor- en nadelen van Cultuur onder één dak? Een nadeel, zeiden Arja Veldhuizen en Tanja Koning van Cultuur Onder Dak Apeldoorn (CODA), is dat een fusieproces vaak veel tijd en energie kost. CODA ontstond in 2004 uit een fusie van het Apeldoorns Museum, de Openbare Bibliotheek Apeldoorn en het Stadsarchief. Ook de interne communicatie is een heikel punt door de omvang van de organisatie en het verschil in bedrijfsculturen.

Voordelen zijn dat de bedrijfsvoering vaak efficiënter en professioneler is. CODA heeft een gezamenlijke directie, bestaande uit twee

* Fuseren is moeilijk, maar biedt grote voordelen

directeuren, en heeft ook een CODA-brede afdeling met onder andere een 'educatie en presentatie'-poot. Partners weten elkaar daardoor beter te vinden en kennen elkaars (on)mogelijkheden. Er is sprake van kruisbestuiving tussen de 'verschillende' instellingen; men zoekt naar bruggen en

vernieuwing. Daarnaast is CODA naar buiten toe een partner van formaat.

12.000 leerlingen bediend

Het OKVO (Osse Kunstinstituten Voor Onderwijs) bestaat uit Muzelinck (Centrum voor de Kunsten), de gemeente Oss, Giralix – partners in onderwijs, Museum Jan Cunen, Bibliotheek Oss, Poppentheater Marag en Cultuurpodium de Groene Engel.

Het OKVO ontwikkelt ieder schooljaar een omvangrijk aanbod aan workshops voor leerkrachten, lesmateriaal, museumactiviteiten

en voorstellingen gericht op de 46 scholen in Oss (circa twaalfduizend leerlingen). De gemeente ondersteunt

die activiteiten met een bedrag per leerling (afgedragen door de scholen) en een bijdrage aan de instellingen.

Ook Idea Soest werd in 2002 geboren uit een fusie: van de Openbare Bibliotheek Soest en het Cultureel Centrum C-3. Idea liep met de nieuwe organisatie tegen verschillende dingen aan.

'Twee bloedgroepen bij elkaar, een zo verschillende bedrijfscultuur, dat botst', zei Akke Wiersma. Het kostte ook veel tijd om tot een gezonde bedrijfseconomische organisatie te komen. Idea is nu een grote laagdrempelige culturele instelling, met een zeer divers – geïntegreerd – aanbod. De instellingen versterken elkaar en helpen elkaars (kwetsbare) producten onder de aandacht te brengen. Alle drie de fusie-instellingen merken dat door kruisbestuiving een groter bereik ontstaat en dat samen beleid maken grote voordelen biedt.

Muzikale optocht door de buurt

Culturele projecten kunnen helpen de sociale cohesie in een wijk te vergroten. Belangrijk daarbij is de samenwerking met bestaande organisaties, zoals buurthuizen en scholen.

Vijf jaar geleden kwam de SKVR, de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam, tot de conclusie dat ze vooral inwoners uit de randgemeenten trok. Dat was de aanleiding om op een nieuwe manier te kijken naar het bereiken van publiek, waarbij de wijk centraal kwam te staan. In 2001 startte vervolgens het project Kunst Onder Andere. De eerste activiteit was het verzamelen van potten en pannen, vertelde Mart Bechtold, om muziek te maken. Daarna volgde een optocht door de buurt. Zo konden bewoners op een speelse manier kennis maken met de basisbeginselen van muziek. Het aanvankelijke doel van KOA, kinderen en

* Samenwerken is goed voor het draagvlak en voor financiële steun

jongeren uit de wijk naar cursussen krijgen, bleek wat hoog gegrepen. Inmiddels is de doelstelling bijgesteld in: ze in aanraking brengen met kunst en cultuur. Daarin is KOA zeer succesvol, volgens Bechtold onder andere

omdat hij veel zelf in de buurt aanwezig is. Daardoor kennen de mensen hem. Hij werkt ook veel samen met andere instellingen, uit het welzijnswerk of het onderwijs. Dat is niet alleen goed voor het draagvlak, het zorgt ook voor financiële ondersteuning.

Forensen in de wijk

Een soortgelijk project in Vlaanderen is Vlaggen & Wimpels. Dit is ontstaan toen de overheid

negen jaar geleden leerachterstanden constateerde op scholen met een hoge concentratie aan allochtone leerlingen en basisscholen in kansarme wijken. De problemen versterkten elkaar: de lage schoolprestaties zorgden dat nog minder witte leerlingen naar deze scholen kwamen.

Tijl Bossuyt van De Veerman wilde hier wel iets aan doen, door niet alleen de leerachterstand aan te pakken maar de hele wijk. Het project Vlaggen & Wimpels richt zich dan ook op actieve kunstbeoefening en buurtgerichte actie. Een probleem waar beide projecten mee te maken hebben, is dat de medewerkers de

buurten niet altijd kennen. Zij zijn forensen en komen alleen voor hun werk de wijk in. Daardoor hebben ze geen idee wat er speelt. Zowel Bechtold als Bossuyt ziet de oplossing in samenwerking met alle instellingen die er in een wijk aanwezig zijn.

Variatie in strategie maakt leren leuk

Theorieën over kennisverwerving en leerstrategieën helpen om cultuureducatie effectiever te maken, zo leert de ervaring van Huis aan de Amstel en het Museum voor Communicatie.

‘Kunst kan mensen binden. Een samenleving zonder kunst verliest zijn verbanden en metaforen en gaat alleen nog over het naakte bestaan.’ Aldus dramadocente Muriël Besemer van Huis aan de Amstel, die hiermee het belang van kunsteducatie aangaf. In haar werk baseert Besemer zich vooral op de kennis- en leertheorieën van professor George E. Hein. Kennistheorieën bewegen zich volgens Hein tussen twee extremen. Aan de ene kant het realisme, waarbij kennis buiten de leerling staat en aan de andere kant het idealisme, waarbij kennis sociaal wordt geconstrueerd.

* ‘Wanneer je gebruik maakt van Kolb, leer je als museummedewerker verschillende invalshoeken te gebruiken’

Ook leertheorieën staan tussen twee contrasterende posities. Enerzijds het stapsgewijs leren, aan de andere kant het construeren van kennis, waarin leren een actief proces is van voortbouwen op voorgaande kennis. Tegen elkaar uitgezet in een figuur vormen deze extremen vier kwadranten: didactisch/verklarend, ontdekkend, constructivistisch en stimulus-responseducatie.

De educatieve benadering van Huis aan de Amstel is een constructivistische, vertelde Besemer. Alles draait om de leerling die met een actieve construerende leerhouding verschillende waarheden onderzoekt. Een vaak gebruikt middel is de ‘traumatische’ esthetische ervaring: een onverwachte, oncomfortabele ervaring met kunst die net genoeg houvast uit de eigen leefomgeving biedt om de uitdaging aan te gaan.

Vier strategieën van Kolb

Jolanda Bouwman van het Museum voor Communicatie gebruikt in haar museum het leermodel van David Kolb. Die onderscheidde in 1984 vier leerstrategieën die allemaal even essentieel zijn. ‘Het is een model dat je kunt gebruiken om mensen optimaal te laten leren’, zei Bouwman. De vier fasen die Kolb onderscheidt zijn: Concreet ervaren (leren door

te voelen), Reflectief observeren, waarnemen en overdenken (leren door te kijken en te luisteren), Abstract conceptualiseren, analyseren en abstract denken (leren door te denken) en Actief experimenteren (leren door te doen). Ieder mens heeft op ieder moment in het leven zijn voorkeuren voor een van die leerstrategieën.

‘Door veel variatie aan te brengen in wat je van leerlingen verwacht houd je rekening met de verschillen tussen mensen,’ aldus Bouwman. ‘Wanneer je gebruik maakt van Kolb, leer je als museummedewerker verschillende invalshoeken gebruiken en doelmatiger te werken.’

Roodkapje belt mobiel

Kinderen om hun mening vragen is één, maar kinderen echt bij het beleid betrekken gaat nog een stapje verder. Villa Zebra en Draj hebben er ervaring mee.

Villa Zebra, een kunstwerkhal voor kinderen in Rotterdam, is al jaren alert op de inbreng die de doelgroep kan leveren: in de vorm van evaluaties, reacties in een boek dat klaarligt of via een incidenteel onderzoek. Maar dat is allemaal in reactie op wat we al doen, vertelde Fred Wartna. Om kinderen echt bij het ontwikkelen van tentoonstellingen te betrekken, organiseerde Villa Zebra een kinderpanel: een serie van zes bijeenkomsten op woensdagmiddag van steeds anderhalf uur. Kinderen konden meedenken over de plannen van Villa Zebra en meegaan naar ateliers om te helpen bij het inrichten van een tentoonstelling. Na zes weken, toen de serie bijeenkomsten klaar was, werd het kinderpanel weer opgeheven. Maar de kinderen waren zo enthousiast dat ze wilden doorgaan. Inmiddels zijn de kinderpanels een vast onderdeel van het beleid. Volgens Wartna leveren de kinderen waardevolle aanvullingen, bijvoorbeeld bij een tentoonstelling van Roodkapje. Het museum had aanvankelijk de waarschuwingen van Roodkapjes moeder letterlijk uit het sprookje

overgenomen: blijf op het rechte pad, ga direct naar je oma toe. Maar de kinderen vertaalden dit naar de 21ste eeuw: als er wat is dan bel je, en ga niet van de stoep af.

Steeds minder volwassenen

De website Draj.nl, een initiatief van Direct Dutch Publications in samenwerking met het Museum, het Koorenhuis en de Dienst Openbare Bibliotheek Den Haag, begon met kinderen uit de eigen omgeving. Kinderen van collega's en vriendjes daarvan mochten meebeoordelen over de vormgeving. Zo kreeg het poppetje dat een hoofdrol speelt op de website een brilletje en werd er iets gedaan aan zijn kale hoofd. Daarnaast richtte Draj een jeugdredactie op, naast de gewone redactie, die culturele informatie toegankelijk maakt voor kinderen van acht tot dertien jaar. De jeugdredactie bezoekt

voorstellingen en tentoonstellingen, houdt interviews en geeft commentaar. Volgens Annemarie Estor van Draj stellen de kinderen vragen die een volwassene niet snel zal stellen, bijvoorbeeld over het eigen gevoelsleven van een acteur.

Al die verhalen van de jeugdredactie komen op de website. En vervolgens kunnen andere kinderen daar weer op reageren. Uiteindelijk kan de site zo een eigen leven gaan leiden, met steeds minder inmenging van volwassenen.

Kunst als 'positief trauma'

Hoe kun je bij jongeren de belangstelling voor kunst aanwakken? Begin op zo jong mogelijke leeftijd, vonden veel deelnemers aan deze deelsessie, maar dan wel met een piekervaring.

Jennet Sintenie, projectleider bij CJP, vertelde dat driekwart van de CKV-bonnen die haar organisatie uitgeeft, ook daadwerkelijk wordt besteed. Maar veel jongeren kiezen daarbij voor 'makkelijk' vermaak, zoals de bioscoop. Volgens Sintenie is dat omdat ze niet goed weten wat kunst is. 'Jammer, want komen ze eenmaal in aanraking met kunst en cultuur, dan vinden ze dit uiteindelijk wel leuk.'

Sintenie hield de deelnemers voor dat een vroege kennismaking met kunst en cultuur een

✳ 'Waar het om draait is dat leerlingen een piekervaring beleven. Die vergeten ze nooit meer'

latere deelname bevordert. Dat is uit onderzoek gebleken. Het primair onderwijs is dus de plek waar de basis gelegd moet worden voor de ontwikkeling van het cultuurbegrip.

Ook pabo-docente Rolien Eikelenboom vond dat je jong moet beginnen. Ze stimuleert daarom aankomende leerkrachten veel aan cultuuroverdracht te doen. Maar ook de kwaliteit van het gebodene is een factor. 'Zorg

ervoor dat kinderen een "positief minitrauma", een sleutelervaring beleven', zei ze.

Deze suggestie sloot aan op de mening van Jeanette van der Valk, educatief medewerker van het RO-Theater:

'Waar het allemaal om draait is dat de leerlingen een piekervaring beleven. Die vergeten ze nooit meer en dan is de weg naar de cultuur open.' Van der Valk vond het verder niet nodig eenzijdig alle

aandacht te besteden aan het laagdrempelig maken van kunst en cultuur. 'Jongeren kunnen best een moeilijk theaterstuk aan. Juist dat treetje hoger is goed', vond ze.

Aanbod binnen de school halen

Gespreksleider Hans Muiderman wierp de vraag op of er in het aanbod en de ondersteuning van cultuureducatie wel een

goede overgang is van primair naar voortgezet onderwijs? Op die vraag kwam veel reactie. Een vertegenwoordiger van Cultuur Onder Dak Apeldoorn meldde dat deze instelling hiertoe een leertraject heeft ontwikkeld. Zeker is dat je als instelling goed moet weten wat er allemaal in het onderwijs speelt.

Andere sprekers merkten op dat de overgang niet soepel verloopt en dat vooral de groep van twaalf- tot vijftienjarigen dikwijls wordt veronachtzaamd. 'Als je die meeneemt naar het museum wordt het een zootje', zei een deelnemer. Het cultureel aanbod binnen de school aanbieden zou dan een oplossing zijn, suggereerde Eikelenboom.

Samenwerking vergroot het draagvlak

Gezamenlijke promotieactiviteiten kunnen helpen om het draagvlak voor cultuureducatie te vergroten en een groter publiek te bereiken. In verschillende sectoren is hier ervaring mee opgedaan

Literatuureducatie, in het basisonderwijs vaak leesbevordering genoemd, is een gebied waarop drie spelers landelijk actief zijn: de CPNB (Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek), de Vereniging van Openbare Bibliotheken en Stichting Lezen. Logisch dus dat er nogal wat samenwerkingsverbanden zijn. Martijn Nicolaas van Stichting Lezen noemde de Nationale Voorleesdagen (0-6 jaar), de Nationale Voorleeswedstrijd (10-12 jaar) en de Kinderboekenweek. De CPNB verzorgt de campagnes maar werkt daarvoor nauw samen met de twee andere organisaties. En natuurlijk zijn er nog tal van lokale instellingen bij betrokken: boekhandels, kinderdagverblijven en scholen.

Volgens Nicolaas is het voordeel van samenwerking dat er breed draagvlak ontstaat en landelijke publiciteit. 'Een nadeel is dat lokale partijen weinig invloed hebben en dat het geheel soms een eenvormig karakter heeft.' Ook kan het lastig zijn samen keuzes te maken.

Andere voorbeelden op leesgebied betreffen een

flyer die is gemaakt op initiatief van Stichting Lezen, in samenwerking met een aantal landelijke poëzie-instellingen, waaronder Doe Maar Dicht Maar, School der Poëzie, Stichting Kinderen en Poëzie, en Poetry International. Deze flyer is naar alle scholen gegaan. In samenwerking met de Nederlandse Museum Vereniging is er afgelopen najaar een campagne geweest onder de naam 'Leescultuur: musea en het kinderboek'.

Samenwerking binnen sector

Ook op het gebied van erfgoed zijn er samenwerkingsverbanden. Datbewarenwe.nl koppelt verschillende erfgoedinstellingen (SNA, NCM, DIVA, NMV) aan basisscholen, vertelde Elisabeth Wiessner. Het projectteam heeft zelf een aantal algemene lessen op de site geplaatst; erfgoedinstellingen kunnen lessen toevoegen. Het project is geslaagd, aldus Wiessner. Veel scholen maken er gebruik van. Wel blijven de erfgoedinstellingen zelf verantwoordelijk voor lokale promotieacties.

Het Nederlands Instituut voor Filmeducatie

(NIF) coördineert veel activiteiten op het gebied van media-educatie, onder andere via de website www.filmeducatie.nl. Volgens Gerlinda Heywegen is samenwerking binnen een specifieke mediasector, zoals bijvoorbeeld film, redelijk vanzelfsprekend. Dat kan een gezamenlijke promotieactiviteit zijn of overleg. Tussen verschillende disciplines is er veel minder samenwerking.

Volgens een deelnemer uit de zaal speelt dat probleem vooral op landelijk niveau. 'Op lokaal niveau is er een plek die je bindt, daar kun je veel beter interdisciplinair werken.'

Docenten warm maken

Docenten spelen een cruciale rol bij het bereiken van kinderen. Daarom doen veel instellingen hun best de docent enthousiast te maken.

Introdans wil mensen van jongs af aan laten kennis maken met dans. Dat doet het Arnhemse gezelschap niet alleen met speciale voorstellingen, van het Introdans Ensemble voor de Jeugd, er is ook een afdeling educatie. Die organiseert onder andere workshops, waar dansdocenten met kinderen gaan dansen. Contact leggen met de kinderen doet Introdans veelal via de docent. In de weekeinden zijn er speciale docentendagen, met een workshop, het bijwonen van een warming-up en uiteindelijk het zien van een voorstelling. De opkomst van deze dagen is enorm, vertelde Juliette Hofman.

Ook jeugdtheatergezelschap Artemis

Blikopener

Het Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (MuHKA) heeft een gezelschapsspel ontwikkeld voor het basisonderwijs: Blikopener. Dit bestaat uit een groot blik, met daarin allerlei materialen. Scholen kunnen het spel gebruiken om een voorstelling of tentoonstelling voor te bereiden. Volgens Peggy Saey en Marijke van Eeckhaut is de achterliggende gedachte dat het beschouwende en associatieve aspect bij veel docenten op de achtergrond blijft. Het spel

* 'Docenten vinden het prettig dat ze meer van een voorstelling weten dan hun leerlingen'

organiseert openbare repetities om docenten enthousiast te maken. 'Zo zorgen we dat ze betrokken raken bij de voorstelling', aldus Erica van de Kerkhof. 'Docenten vinden het ook prettig dat ze iets meer van een voorstelling weten dan hun leerlingen.'

biedt daarvoor aanknopingspunten. Inmiddels zijn er vierhonderd blikken uitgedeeld: honderd aan inspecteurs van het primair onderwijs en driehonderd aan culturele instellingen, die ze vervolgens aan scholen kunnen uitleenen. Docenten moeten zich wel

'engageren' als ze het spel krijgen. Ze moeten het integreren in een module (beeld, drama, muziek, dans of multimedia). En ze moeten naar een vormingsreeks komen, waar ze ook onderling ervaringen kunnen uitwisselen. Dat levert vervolgens interessante kruisbestuivingen op. De eerste reacties op het spel zijn heel positief, aldus Saey en Van Eeckhaut. De vraag is twee keer zo groot als het aanbod.

De directie moet meedoen

Samenwerking is een nobel streven, maar lang niet altijd makkelijk. Soms komen juist de tegenstrijdige belangen van de deelnemende organisaties pijnlijk duidelijk aan het licht. Of er ontstaat het idee dat de samenwerking erg veel tijd kost.

Het kan natuurlijk wel, winst halen uit samenwerking. Op de sessie kwamen twee voorbeelden van succesvolle samenwerking aan de orde. De Museumgroep Leiden is een samenwerkingsverband van zeven musea in Leiden: de Hortus Botanicus, het Rijksmuseum voor Volkenkunde, Naturalis, het Stedelijk Museum De Lakenhal, het Rijksmuseum van Oudheden, het Regionaal Archief Leiden en het Museum Boerhaave. Hans van de Bunte legde uit waar het succes in schuilt: transparante informatie-uitwisseling tussen de verschillende partners, voldoende tijd en geld vrijmaken voor de samenwerking en een duidelijke keuze voor samenwerking gedurende meerdere jaren. Van

Van de Bunte vertelde ook over het programma Museum & School Leiden, dat erop is gericht de zeven musea in staat te stellen een lesprogramma te ontwikkelen voor basisscholen. Succesfactor van het project is dat 'de medewerkers erfgoed van de instellingen het kloppend hart vormen', beklemtoonde hij. 'Er zijn gezamenlijke doelstellingen en een gezamenlijk aanbod.

* 'Maak duidelijke de keuze voor samenwerking gedurende meerdere jaren'

de Bunte wees verder op het belang van 'crossmarketing': als instellingen voor elkaar reclame maken en aan collectieve promotie doen, dan werkt dat voor samenwerking als smeeroelie.

Daarnaast is er samenwerking op elk niveau van de organisatie.'

Veel aspecten leren kennen

Ook Cees Hageman, medeverantwoordelijk voor het project Erfgoed à la Carte, onderstreepte dat de gehele organisatie, inclusief de directie, in de samenwerking dient te geloven. Hagemans project wil eraan bijdragen dat leerlingen van de basisschool in acht jaar tijd kennismaken met zo veel mogelijk aspecten van cultureel erfgoed. Het is de bedoeling steeds minimaal tien scholen te laten samenwerken met zo veel mogelijk erfgoedinstellingen, bij voorkeur aangevuld met een onderwijsbegeleidingsdienst. Vanaf 2005 gaan vijftien samenwerkingsverbanden van start. Erfgoed Actueel zorgt, in samenwerking met de SLO, voor de ondersteuning.

Discrepantie tussen vraag en aanbod

De 'Brede School' lijkt bij uitstek geschikt om ruimte te bieden aan cultuureducatie. Toch krijgen culturele instellingen daar maar weinig voet aan de grond. Hoe komt dat?

Ally Corporaal, basisschooldirecteur in Stadskanaal, had wel een idee. 'Mijn school krijgt veel informatie van culturele instanties en dat is mooi. Maar veel verdwijnt in de prullenbak, simpelweg omdat de school het niet kan integreren in het onderwijs. Denk na wat scholen kunnen met het aanbod', aldus Corporaal. Ook de flexibiliteit van de leerkracht speelt hierbij een rol en volgens de school-directeur ligt er op dit punt een rol voor de pabo.

Afstemming van vraag en aanbod begint bij een hechte samenwerking en het uitwisselen van informatie tussen scholen en culturele instellingen, onderstreepte Silvia Overbeek van

* 'Het onderwijs heeft geen cent voor cultuur over'

de Openbare Bibliotheek Stadskanaal, die voor de plaatselijke Brede School een leesproject maakte.

Wie is de baas?

Discrepantie tussen vraag en aanbod is de crux van het probleem. Dan is er ook het probleem van het geld. Een culturele instelling heeft te weinig middelen en het onderwijs heeft 'geen cent voor cultuur over', zei René Eijsermans van de Muzerije. In Den Bosch zijn stappen gezet om de verschillen tussen wat scholen willen en instellingen willen bieden te verkleinen. De Muzerije wist succes te boeken met een theaterproject in een Bossche achterstandswijk. 'Iedereen werd erbij betrokken: ouders, kinderen en instanties. Er moet draagvlak zijn in een wijk. Focus niet alleen op docenten, maar op mensen uit de wijk.'

Lastig punt bij het brengen van cultuur op Brede Scholen is de vraag wie de inhoudelijk regisseur is. Vaak werken in een Brede School

verschillende basisscholen samen, al of niet aangevuld met instellingen voor kinderopvang. Wie is de baas? In Stadskanaal beslist de gemeente. In Den Bosch zet een stedelijk coördinator van de Stichting Verenigde Bossche Scholen het beleid uit. 'Dit model werkt, maar zal helaas door bezuinigingen verdwijnen,' zei Eijsermans.

Aandacht trekken en emoties opwekken

Het vernieuwde Spoorwegmuseum combineert entertainment en educatie door emoties op te roepen. De kunst is niet door te slaan naar het entertainment.

Het onlangs heropende Spoorwegmuseum is in twee jaar omgetoverd in een cultuurattractie. Had het museum eerst een educatieve doelstelling, nu heeft het een 'affectieve doelstelling': mensen met een goed gevoel over de trein de deur uit laten gaan, zo vertelde Olga Coolen van het museum. Bij de ontwikkeling van het nieuwe museum vormden marketingideeën, zoals het AIDA-principe (attention, interest, desire, action) de leidraad. Voordat mensen kennis tot zich nemen (actie) moet je eerst hun aandacht zien te krijgen, interesse wekken en vasthouden. Daarnaast is het museum uitgegaan van de emoties die verschillende zintuiglijke waarnemingen kunnen oproepen. De stoom en fluit van een stoomtrein roepen bijvoorbeeld een nostalgisch verlangen op. Educatie en vermaak gaan op deze wijze zeker

* Pretparken zouden met een inhoudelijk thema veel leuker zijn

samen. Olga Coolen was ervan overtuigd dat pretparken leuker zouden zijn als ze een inhoudelijk thema zouden krijgen. Deelnemers gingen daarna in groepjes uiteen met de opdracht een onderwerp te nemen dat

zintuiglijke emoties kan oproepen. Enkele uitspraken die deelnemers in de groepjes deden: 'Er zou meer onderzoek moeten komen naar wat kinderen leuk vinden (behalve "iets actiefs")', 'Kinderen moeten zich eerst veilig voelen in een museum voordat je ze iets kunt meegeven' en 'In België staat kennis meer centraal, in Nederland draait het vooral om de belevenis.'

Entertainment: doel of middel?

Tijdens de plenaire terugkoppeling werd gesproken over verschillen tussen pretparken en culturele instellingen. Al heeft de

doel hebben, zo betoogde een aanwezige, omdat je gesubsidieerd wordt en daarom verplicht bent kwaliteit te leveren. Een andere vraag die aan de orde kwam, was of iedere bezoeker wel behoefte heeft aan edutainment en of je daarmee de liefhebber niet wegjaagt. Olga Coolen beaamde dat een culturele instelling een bewuste keuze moet maken voor doelgroepen en er vervolgens voor moet zorgen dat deze doelgroepen goed bediend worden.

Gebruik eerst je gezond verstand

Als je wil weten wat kinderen van educatieve programma's vinden, zul je dat moeten onderzoeken. Paneldiscussies en goed observeren zijn succesvolle middelen.

Voordat een instelling kosten gaat maken voor onderzoek is het zaak eerst het gezond verstand te gebruiken, vertelde Jan Sas, docent publieksonderzoek aan de Reinwardt Academie in Amsterdam. 'Wie gewoon kijkt, nadenkt en zich inleeft, hoeft veel zaken niet eens te onderzoeken. Dus bijvoorbeeld: plaats bordjes bij objecten op ooghoogte en in begrijpelijke taal.' Ook het goed observeren van bezoekers in de museumzaal biedt al veel inzicht. Als het toch nodig is om systematischer

- * Laat als instelling je oren niet te veel naar de uitkomsten van onderzoek hangen; wat jongeren willen, hoeft je ze niet per se te geven

onderzoek toe te passen, dan is het uiteraard van belang eerst vast te stellen welk doel ermee is gediend. Sommige instellingen willen achter de behoeften van hun doelgroep komen voordat ze een project beginnen. Andere passen tevredenheidsonderzoek toe tijdens of na afloop van een evenement.

Anna Elffers, onderzoeker bij Bureau Letty Ranshuysen, verdiepte zich voor het Joods Historisch Museum in het effect

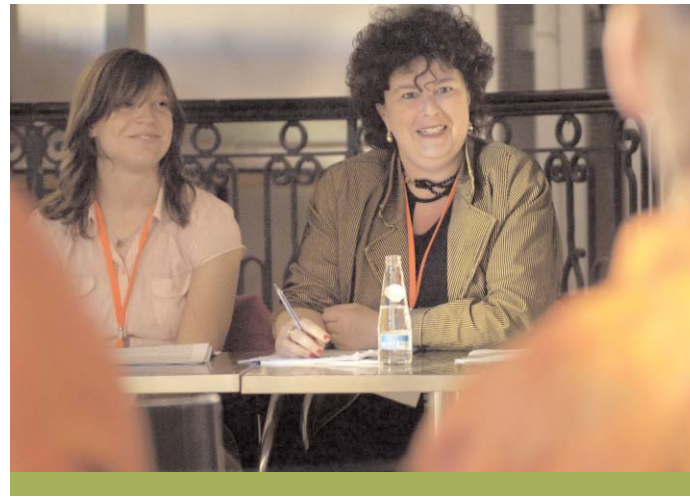
van 'In Mokum staat een huis', een tentoonstelling over joodse cultuur voor kinderen van acht tot twaalf. Ze voerde kwalitatief onderzoek uit, bestaande uit observaties en interviews met kinderen. Het museum vond de conclusies zeer interessant. Zo bleken kinderen die met hun klas op bezoek kwamen veel meer op te steken dan kinderen die alleen of met hun

ouders naar het museum kwamen. Dat zei iets over het belang van voorbereidende lessen en de beschikbaarheid van werkboekjes.

Discussie tussen kinderen

In Zwolle liet Museum De Fundatie onderzoeken wat de behoeften waren van verschillende doelgroepen. Josefiene Poll, medewerker van Cultuurnetwerk Nederland, verdiepte zich in de wensen van basisscholen,

mbo's, hbo's, culturele instellingen en de leerlingen van die scholen. Ze organiseerde jeugdpanels, om ook discussie tussen kinderen onderling uit te lokken. De Fundatie wilde het behoefteonderzoek, omdat de instelling nadrukkelijk vraaggestuurd wil werken. Let wel op, waarschuwde Poll, dat je als instelling je oren niet te veel naar de uitkomsten van onderzoek laat hangen. Wat jongeren willen, hoeft je ze niet per se te geven. Houd vast aan je eigen visie. 'Educatie is wel een professioneel vak.'

Een kunstenaar in de klas

Kunstenaars en studenten van de pabo kunnen een actieve rol spelen bij educatieve projecten. En inmiddels zijn er ook opleidingen waarin kunstenaars educatieve vaardigheden krijgen bijgebracht.

De Fontys Pabo in Eindhoven wilde graag een rijke leeromgeving creëren voor haar studenten. En omdat er in het reguliere onderwijs geen ruimte was voor verbeelding en creativiteit, zocht men samenwerking met het Temporary Art Centre (TAC). Het TAC beschikt over werkplaatsen en zalen, waar kunstenaars uit alle disciplines bij betrokken zijn. Het verzorgt exposities, lezingen, optredens en voorstellingen.

Uitgangspunt voor de samenwerking, vertelden Erni Aerts van Fontys Hogescholen en Mark

- * 'Kunstenaars hoeven geen leerkrachten te worden, het gaat om een kunstenaar in de klas'

Minneboo van het TAC, was dat kunstenaars een andere manier van kijken hebben. De pabostudenten kunnen hier iets van leren en deze andere manier van kijken vertalen naar de onderwijspraktijk. Bovendien ontstaan door de samenwerking duurzame relaties tussen (basis)scholen en culturele instellingen. Een aanvullende opleiding kan voor kunstenaars nuttig zijn wanneer ze zich willen

bezighouden met cultuureducatie. Die mogelijkheid bestaat in de vorm van het opleidingstraject Beroepskunstenaars in de klas (BIK), waar kunstenaars leren projecten te ontwikkelen voor het basisonderwijs.

BIK'ers helpen Rijksmuseum

Het curriculum, dat door de SKVR is ontwikkeld op initiatief van Kunstenaars&CO en het ministerie van OCW, bestaat uit 28 lesdagen en

een stage. Daarin doen de kunstenaars drie stages: zij organiseren een workshop op een school, ontwikkelen een project rond het werk van een andere kunstenaar en doen een project op basis van een specifieke vraag uit het onderwijs. Ieder jaar worden er per instelling twaalf kunstenaars opgeleid, waardoor er nu na vier jaar zo'n 250 kunstenaars zijn gekwalificeerd.

Zij kunnen kant-en-klare projecten leveren of iets op maat ontwikkelen. Culturele instellingen kunnen gebruik maken van deze kunstenaars voor het opbouwen van een relatie met het basisonderwijs, aldus Trudie Verhoeff van BIK. Neem bijvoorbeeld het Rijksmuseum, dat tijdens de verbouwing tien deelcollecties heeft verspreid door heel Nederland. BIK'ers ontwikkelen projecten rondom deze deelcollecties: een voorbereidende les, een bezoek aan het museum en een presentatie. Volgens Minneboo is het niet de bedoeling van TAC om van kunstenaars leerkrachten te maken. 'Het gaat echt om een kunstenaar in de klas.'

Grenzen over met hulp van experts

Voor exposities over verre buitenlanden en toneelstukken waarin beeldende kunst een rol speelt is de hulp van deskundigen onontbeerlijk.

Een tip die Liesbet Ruben van het Tropenmuseum Junior en Els van der Jagt van het Onafhankelijk Toneel voor de deelnemers hadden, was heel simpel: ontvang kinderen als gasten. Bied ze bijvoorbeeld iets te drinken aan, al is het maar een glaasje water. Daarbij is het ook goed de verwachtingen te bespreken die de kinderen hebben bij aanvang van het programma.

Het Tropenmuseum Junior in Amsterdam (TM Junior) heeft al dertig jaar ervaring met het maken van tentoonstellingen voor kinderen van

* 'Ontvang kinderen als gasten'

zes tot en met twaalf jaar. Een bezoek van een schoolgroep duurt ongeveer 2,5 uur, waarin de leerlingen vooral actief bezig zijn. In de huidige tentoonstelling over Iran, 'Paradijs & Co', kunnen de kinderen bijvoorbeeld gedichten schrijven, dansen, brood bakken en eten, tekenen en nog veel meer. De school krijgt een maand van tevoren lesmateriaal, zodat leerlingen voorbereid in het museum komen. De kindertentoonstellingen worden voor

gemiddeld twee jaar gemaakt. Deskundigen en (oud-)inwoners van het land of gebied dat centraal staat, zijn altijd nauw betrokken.

Toneel met kunstenaars

Ook het Onafhankelijk Toneel (OT) uit Rotterdam is al dertig jaar actief. Het gezelschap maakt voorstellingen voor volwassenen, families en jongeren. Het OT heeft drie artistiek leiders, afkomstig uit dans, beeldende kunst en theater. Hierdoor ontstaat een veelzijdig aanbod en is het grensoverschrijdend werken als vanzelf ingebed in de organisatie.

'Dominiek' en 'Waanzee' zijn bijvoorbeeld twee voorstellingen waarbij werd samengewerkt met een beeldend kunstenaar. Zo heeft een kunstenaar voor Waanzee een soort ark gemaakt, waarop leerlingen hun reactie op de voorstelling kwijt kunnen. Bij de voorstellingen worden ook workshops gegeven, bijvoorbeeld in recensie schrijven, spel en presentatie. Voor het komende seizoen staat een voorstelling rondom het boek 'Schildpad met roos en mes' op het programma, waarin kunstwerken

driedimensionaal aanwezig zijn of worden geprojecteerd op de achterwand in het decor. Leerlingen bezoeken na de voorstelling ateliers van beeldend kunstenaars in Rotterdam. Van beide instellingen klonk de aanbeveling om samen te werken met experts en partners. Zo werkt het OT naast de kunstenaars ook samen met de SKVR, de steunfunctie voor Rotterdam, die veel regelwerk uit handen neemt en meedenkt bij het ontwikkelen van aanbod voor het onderwijs.

Kinderfestival op internet

Veel festivals, zoals het IDFA, hebben speciale programmaonderdelen voor kinderen. Andere festivals zijn geheel op kinderen gericht.

Cinekid, dat ieder jaar plaatsvindt in de herfstvakantie, richt zich op kinderen van vier tot veertien jaar. Het aanbod bestaat uit films, televisie, nieuwe media, workshops en seminars. Het merendeel daarvan is in Amsterdam te zien, maar er zijn ook 'satellietfestivals' in het land. De jeugdige doelgroep heeft een actieve rol, onder andere bij de uitreiking van prijzen. Kinderen mogen stemmen wie de publieksprijs krijgt. Buiten de herfstvakantie is Cinekid ook actief, vertelden Christine van der Horn en Roos

* Cinekid is het hele jaar door actief, op internet

Heemskerk. Er is een platform op internet, waar de jeugd mediaproducties kan maken en publiceren, en recensies kan schrijven. Een van de projecten is de 'kijkradio', waarbij kinderen een eigen nieuwsbericht kunnen maken. Een ander project is 'Moovl', waar ze bewegende tekeningen kunnen maken. Deze groeien

tijdens het tekenen uit tot een soort games. Een nieuwe toepassing, waaraan nog wordt gewerkt, is een virtuele studio. Om de kinderen goed te bereiken legt Cinekid contacten met scholen.

Mundial in de klas

Mundial Productions uit Tilburg, dat veel samenwerkt met ontwikkelingslanden en zich

onder andere richt op straatkinderen, heeft ook een apart project voor kinderen: Mundial in de klas. Het ontwikkelt onder andere lesmateriaal voor de basisschool. Scholen zijn vrij in het bepalen van het tempo: ze kunnen de stof in een maand doorwerken of er een jaar over doen. Ieder jaar komt er nieuw lesmateriaal met een bijbehorende campagne, aldus Noesjka van den Heuvel en Maaike Delemarre.

Meike Statema van het International Documentary Filmfestival Amsterdam (IDFA) vertelde dat haar organisatie zich vooral op volwassenen richt, en deels zelfs op een professioneel publiek. 'Kinderen trekken is lastig, zeker ook omdat we een maand na Cinekid zitten.' Wel heeft het IDFA sinds twaalf jaar schoolvoorstellingen. En er is een apart programmaonderdeel Kids & Docs, met een prijsvraag.

BREDE CULTUUROPVATTING

VERA CARLIER, medewerker Boek.be (organisator van onder andere de jaarlijkse boekenbeurs in Antwerpen):

'Rita Kohnstamms stelling dat cultuur meer is dan de dingen waaraan je misschien het eerste denkt – musea, theater, boeken – en heel breed moet worden opgevat, als algemene ontwikkeling eigenlijk, was mij zeer welkom. Ik vind het fijn dat zij dat zo gezegd en benoemd heeft. Het is belangrijk om aandacht te hebben voor het feit dat een individueel cultureel verschijnsel is ingebed in een groter geheel.'

MISPLAATSTE BESCHIEDENHEID

RUDO HAMBERG, Techniek Museum HEIM, Hengelo:

'De boodschap van Anne Provoost sprak me aan: je hebt als museum een verhaal te vertellen en het is goed daar zelfbewust mee om te gaan. In de context van de op dit moment vrij breed gedragen opvatting dat alle culturen evenveel waard zijn, bestaat bij musea snel de neiging te laten zien dat je vooral je eigen verhaal niet wilt opdringen. Maar dit soort relativisme is wat mij betreft een verkeerde vorm van bescheidenheid. Je hebt als instelling een belangrijke culturele waarde. Inderdaad, te midden van andere instellingen en cultuuruitingen. Maar zorg dat je die waarde nadrukkelijk naar buiten uitdraagt.'

STEENTJE IN BOUWWERK

PAUL VOGELEZANG, Cultuurnetwerk Nederland:

'Rita Kohnstamm stelde dat de kwaliteit van het onderwijs als cultuurdrager niet deugt. Ik zou daar tegenover willen stellen dat ook de culturele instellingen volgens mij vaak te eenzijdig gericht zijn op hun eigen ding. Zij plaatsen hun inhoudelijk aanbod evenmin in een bredere culturele context. Ik vind dat een culturele instelling een steentje is in het grote bouwwerk dat onze maatschappij vormt. Isoler je je te veel, dan behoor je niet meer tot dat bouwwerk.'

ONTMOETINGEN IN DE KAMEEL

IN DE KAMEEL, een vermaard inspectietreinstel uit de jaren vijftig met een kleine vergaderruimte, vonden ontmoetingen plaats met enkele sprekers, voor deelnemers die bij loting waren uitgenodigd. Op de foto Rita Kohnstamm (rechts van het midden) tussen negen deelnemers in de lunchpauze. Andere debatten vonden plaats tijdens de koffie- en theepauze, onder leiding van Joris Hofmans en Olga Coolen, die een van de meest populaire deelsessies leidde.

DENK AAN DE KLEINERE MUSEA

ELISABETH WIESSNER, medewerker Datbewarenwe.nl:

'Pikant dat Kohnstamm hier onverbloemde kritiek levert op het beleid, ten overstaan van veel mensen van OCW. Goed dat dit soort geluiden zich eens niet tot de achterkamertjes beperkt. Wat ik verder heb opgepikt is dat het belangrijk is om de aanpak die grote landelijke instellingen in staat zijn te ontwikkelen als het ware te vertalen naar kleinere instellingen. Hoe kunnen zij toch de goede projecten en methoden van de groten overnemen? Dat is een vraag die ook voor ons

relevant is. Ik merk dat de kleinere instellingen veel behoefte hebben aan informatie en ondersteuning.'

VRAAG HET DE KINDEREN

LIES VAN LIERDE, Cultuurcentrum Dilbeek:

'Zeer interessant vond ik de deelsessie over de manier waarop je kinderen kunt betrekken bij het uitwerken van een tentoonstelling. Wij werken in Dilbeek al veel met jongeren, betrekken ze bij de keuze van onze programmering en het schrijven van recensies. Maar het verhaal dat hier verteld werd over een kinderpanel dat je via internet kunt werven vond ik bijzonder. Het is

natuurlijk heel belangrijk om kinderen te vragen wat zij willen. En dan wel vooraf. Als je na afloop vraagt wat ze ervan vonden ben je te laat.'

KINDEREN ANDERS INDELEN

ELLEN STEENDAM, coördinator molens van de Stichting de Schiedamse Molens: 'Het verhaal van Joris Hofmans vond ik erg grappig. Wat ik bijvoorbeeld niet wist is dat een elf- en een zestienjarige zoveel gemeen kunnen hebben en dat je doelgroepen niet meer kunt indelen naar leeftijdscategorieën. Je kunt beter groepen indelen naar belangstelling, bijvoorbeeld voor skaten. Zo denken wij helemaal niet. Het andere wat me opviel was de reactie van de kinderen op die twee posters, een van Spykids en dat stripachtige plaatje. Wij hebben een donateursblad met daarin een Molenkidspagina, waarvan de vormgeving

in de buurt komt van dat tweede beeld. Daar ga je nu ook kritisch naar kijken.'

MARKETINGTRUCJES

JERIKA VERTIGAAL, museum Het Domein, Sittard: 'Het verhaal van Joris Hofmans over kindermarketing sprak me enerzijds wel aan. Vooral de conclusie dat je kinderen moet aanspreken alsof ze al wat ouder zijn en dat je dus als je kinderen van acht of negen jaar wilt bereiken, je een kind van elf of twaalf de boodschap moet laten overbrengen – dat is goed en nuttig om te weten. Maar anderzijds wil ik me toch echt

niet te veel in marketingtrucjes verliezen. Als ik zo'n verhaal hoor denk ik ook: uitkijken. Want als je je eenzijdig gaat richten op het spectaculaire om maar kinderen binnen te krijgen, kun je de echte waarde van je instelling tekort doen.'

COLLECTIEVE PROMOTIE

JANNEKE VAN PELT, medewerker pr en communicatie Muzieum, Nijmegen:

'Het besef dat je door collectieve promotie als instelling sterker en professioneler overkomt bij basisscholen is iets wat ik van deze dag mee naar huis neem. Daar kan ik wat mee als wij ons straks nadrukkelijker in de buitenwereld gaan presenteren. Ik werk voor een nieuw museum, een ervaringsmuseum over zien en niet-zien, dat pas sinds december 2004 is geopend. Goed om hier zoveel experts te ontmoeten en hun ervaringen te horen.'

